

Afdeling 24: Midden-Brabant

<https://awn-archeologie.nl/afdeling/midden-brabant/middenbrabant.24@awn-archeologie.nl>

In deze voorjaarsniewsbrief een verslag van onze jaarvergadering en de daarop aansluitende lezing. Verder nieuws van de Oude Markt in Tilburg, over de veldverkenning in het gebied Bakertand (Goirle) en een aankondiging van de lezing die plaatsvindt op 21 maart. En meer goed nieuws: het ledental neemt toe en de excursie naar Rijkholt is volgeboekt en kan dus doorgaan.

Jaarvergadering en lezing in januari

Op dinsdag 30 januari begonnen we het nieuwe jaar met een lezing die werd voorafgegaan door een korte jaarvergadering. De lezing was openbaar en werd goed bezocht. De lezing werd verzorgd door **Erik Peters**, gemeentelijk archeoloog van Breda. Onder de titel 'Een kijkje bij de burens, archeologie in Breda' gaf hij aan de hand van voorbeelden inzicht in wat de erfgoedvisie van de gemeente Breda betekent voor de archeologie in die stad. De lezing werd voorafgegaan door een beknopt overzicht van recent archeologisch onderzoek in Tilburg door **Guido van den Eynde**, gemeentelijk archeoloog in Tilburg en als adviseur betrokken bij ons afdelingsbestuur. De avond vond plaats in de lezingzaal van het Natuurmuseum Brabant, centraal gelegen tegenover het station in Tilburg.

Eind 2022 werd bij de kruising van de Markendaalseweg en de Fellenoordstraat in Breda een inundatiesluis opgegraven. Deze sluis uit de 16de eeuw bevond zich in de vestingmuur. Door hem te sluiten, kon het omliggende gebied onder water worden gezet om zo vijanden op afstand te houden. Foto Gemeente Breda.

Voor de AWN-leden werden deze lezing en presentatie voorafgegaan door een korte **ledenvergadering** waarin het bestuur een overzicht gaf van de activiteiten in het voorbije jaar en van de plannen voor de toekomst. De agenda bevatte de volgende punten:

1. Opening en welkom door de voorzitter

2. Terugblik

- Het bestuur heeft in 2023 tienmaal vergaderd en er waren een aantal activiteiten die (mede) door de AWN-afdeling werden georganiseerd. Tijdens de Nationale Archeologiedagen (NAD) organiseerden we in samenwerking met de gemeente Tilburg op vrijdagavond 16 juni een lezing door Annemarie Kooi en Stijn van As (BAAC) over recente opgravingen in Tilburg-Stappegoor en bij de Hendrik van Tuldenstraat. En op zondag 18 juni een informatiemarkt met onder meer een presentatie en lezing door restaurateur Johan Langelaar en een presentatie van vondsten door onderwaterarcheoloog John Schellekens.

- In augustus vonden opgravingen plaats op de Oude Markt in Tilburg (bij de Heikese kerk) waaraan enkele AWN'ers deelnamen. Dit onderzoek is in januari 2024 voortgezet en bracht een aantal verrassende resultaten.

- Op 9 september bezochten we op een zonnige dag de IJzertijdboerderij Dongen. En op 7 en 8 oktober namen een aantal leden deel aan een CARE-project in Vught waarbij met grondradar onderzoek werd gedaan naar een deel van de belegeringslinie rond 's-Hertogenbosch.

- Een gepland onderzoek met grondradar bij Doeveren kon op 23 oktober geen doorgang vinden en is uitgesteld.

- Daarnaast werden voor de Heemkundekring Tilborch twee lezingen verzorgd, op 16 maart door Lauran Toorians over het kasteel van Loon op Zand en op 16 november door Guido van den Eynde over recent archeologisch onderzoek in Tilburg.

- Een aantal leden nam ook deel aan andere activiteiten van CARE en volgde cursussen in de CARE Academy. We werken er samen met de AVKP aan om te proberen deze cursussen uit te breiden tot een basiscursus archeologie die in de eigen regio kan worden gegeven.

- In het gebied Bakertand tussen Tilburg en Goirle is in het verleden al onderzoek gedaan door onze AWN-afdeling. Nu daar woningbouw is gepland, proberen we opnieuw betrokken te raken en in elk geval door middel van een veldloop oppervlaktevondsten te kunnen inventariseren. (Meer hierover verderop in deze Nieuwsbrief.)

3. Ledenbestand & Financiën

- Onze afdeling telt aan het eind van het jaar circa 37 leden, waarvan drie nieuw en waaronder drie heemkundekringen (circa, omdat enkele AWN-leden formeel nog bij een andere afdeling zijn ingeschreven). Inmiddels (maart 2024) is het ledental gegroeid tot 40.

- In 2023 verscheen drie keer een Nieuwsbrief die steeds behalve naar de leden ook naar een aantal andere geïnteresseerden gaat, naar alle heemkundekringen in de regio, naar onze AWN buur-afdelingen (en het hoofdbestuur) en naar enkele musea, het Regionaal

Archief Tilburg en dergelijke. Bij lezingen en excursies worden ook de media geïnformeerd.

- In financieel opzicht zijn we als afdeling ondergeschikt aan het AWN hoofdbestuur, maar we hebben een eigen kas waarmee we dingen kunnen organiseren. Aan het eind van 2023 was er € 1704,08 in kas. Tijdens de vergadering heeft Ad van Eijck zich bereid verklaard om op te treden als kascontrolecommissie en samen met penningmeester Wim van Klaveren de boeken door te nemen. Dit heeft inmiddels plaatsgevonden.

4. De plannen voor 2024 en verder

- Er is overleg met Heemkundekring Tilborch en we kunnen in hun cyclus van tien lezingen per jaar een tweetal lezingen invullen met een archeologisch onderwerp. Deze lezingen kunnen dan plaatsvinden in de studiezaal van het Regionaal Archief Tilburg.

- Op 21 maart 2024 verzorgt Rica Annaert een lezing over Merovingische grafvelden.

- Op 20 april brengen we een bezoek aan de Vuursteenmijn Rijckholt. Tijdens de jaarvergadering was nog onduidelijk of en hoe precies dit kan doorgaan, maar inmiddels is de bus volgeboekt en ligt deze excursie dus vast.

- In juni vinden weer de Nationale Archeologiedagen plaats. Het voortouw hierin wordt genomen door de gemeente Tilburg, de AWN sluit zich daarbij aan.

- Voor het najaar plannen we nog een lezing en een excursie. Deze liggen nog niet vast.

5. Rondvraag

Aangekaart wordt dat het soms lastig is voor belangstellenden om in de praktijk mee te werken op een opgraving. De mogelijkheid dient zich vaak pas op een laat moment aan, waardoor dit moeilijk valt in te passen in agenda's. En voor wie nog weinig of geen ervaring heeft, is het soms moeilijk om effectief aan de slag te kunnen. Van deze problemen zijn we ons bewust en er wordt aan gewerkt om de mogelijkheid om mee te graven beter te 'stroomlijnen'. Jacques van der Sommen werkt al met een lijst met mensen die hij snel kan benaderen wanneer de mogelijkheid zich voordoet. We kijken of we kunnen voorkomen dat dit steeds op het laatste moment is. Guido van den Eynde (gemeentelijk archeoloog) probeert zoveel mogelijk met opgravende bedrijven overeen te komen dat vrijwilligers welkom zijn en er lijken ook mogelijkheden te zijn om nieuwe vrijwilligers daarbij te begeleiden en zo ervaring te laten opdoen. Hieraan wordt gewerkt.

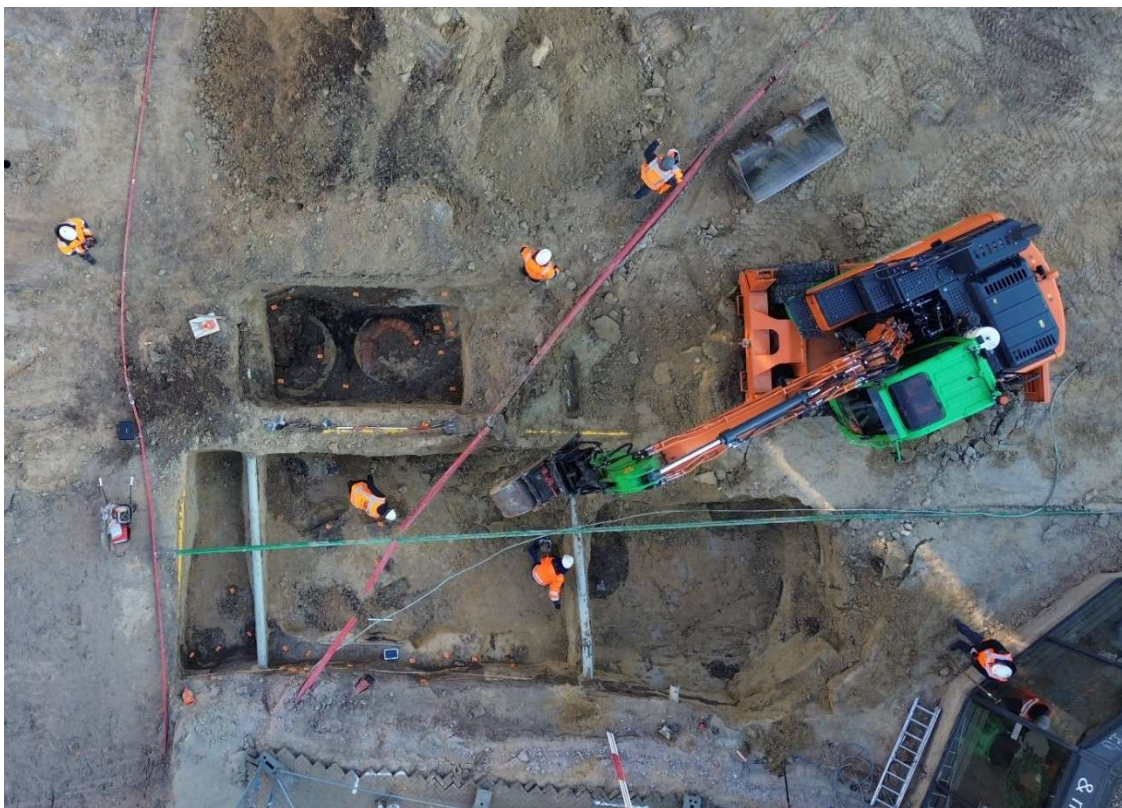
Opgraving Oude Markt in Tilburg

Het onderzoek op de Oude Markt bij de Heikese kerk in Tilburg is afgerond voor wat betreft het veldwerk. De uitwerking zal nog de nodige tijd in beslag nemen, maar de eerste resultaten zijn zeker verrassend te noemen. Niet alleen werd duidelijk dat op deze plek al vóór de stichting van de eerste kerk (circa 1185) werd gewoond en dat de ruimte hier ook daarna steeds intensief is gebruikt. Dat blijkt onder meer uit een dichte opeenstapeling van lagen (stratigrafie) die een bijna stedelijk karakter lijkt te hebben. Uiteraard is het opgegraven oppervlak klein en moet er nog veel nader worden bestudeerd en geïnterpreteerd.

Bij de start van het onderzoek in januari bleek dat op de plaats van het nieuwe opgravingsterrein een groot deel van het archeologisch bodemarchief was weggegraven en vervangen door schoon, geel zand. Wanneer dat is gebeurd en waarom is niet duidelijk, maar dit was een grote teleurstelling. Gelukkig bleek uit een kleine waarneming net buiten het opgravingsterrein, maar ook op de huidige Oude Markt, dat daar het bodemarchief nog wel aanwezig was in de vorm een 1,5 meter dik pakket archeologische lagen die grotendeels uit de middeleeuwen stammen.

Het niet verstoorde deel van het opgravingsterrein leverde gelukkig wel veel nieuwe informatie op. Zo werd de vroege bewoning uit de elfde/twaalfde eeuw die in augustus 2023 was gezien ook hier aangetroffen. We denken nu dat deze vroege nederzetting als voorganger van het huidige Tilburg is ontstaan aan een middeleeuwse landweg waarvan het tracé nu nog als Heuvelstraat en Korvelseweg door de stad loopt. Deze landweg maakte deel uit van een belangrijke verbinding tussen Antwerpen en 's-Hertogenbosch en liep vandaar verder naar Nijmegen.

Bijzonder is de vondst van de grote werkkuil waarin in 1654 twee klokken voor de kerktoren werden gegoten. Hierin bevond zich nog de basis van de twee gietmallen terwijl ook de smeltoven voor het brons kon worden opgegraven. Uit archiefgegevens weten we dat Martinus Marechal de klokkengieter was. Eén van deze klokken hangt ook nu nog in de toren, de andere ging verloren tijdens de Tweede Wereldoorlog (maar werd in 2001 opnieuw gegoten). Deze combinatie van archeologische vindplaats, archiefgegevens en een nog steeds bestaande klok is zeldzaam.

Dronebeeld van de opgraving op de Oude Markt, 11 januari 2024. Het noorden is links. In de donkere kuil is twee keer de ronde basis te zien van de gietmallen voor de klokken. Foto BAAC.

De werkplaats van de klokkengieter bevond zich voor de ingang van de kerk op het kerkhof. Dit was een terrein rondom de kerk waarop werd begraven, maar waarop zich ook andere zaken bevonden zoals de pastorie en een school. Het kerkhof week ook af van de omgeving doordat hier kerkelijk recht gold.

Tot in 1813 werden rondom (en in) de kerk de Tilburgers begraven. Tijdens de nieuwe opgraving zijn dan ook enkele graven met skeletten aangetroffen en onderzocht. Niet veel en van een late datum, op zijn vroegst uit de tweede helft van de zeventiende eeuw. Het is duidelijk dat terrein voor de kerk voor die tijd een andere bestemming had, maar verder onderzoek moet uitwijzen wat die was. Op een onbekend moment werd het kerkhof door een muur met poort(en) afgescheiden van de rest van de stad-in-wording.

De middeleeuwen waren niet de eerste mensen die dit terrein gebruikten. Een simpele prehistorisch kuil wijst erop dat duizenden jaren geleden ook al mensen vertoefden op de plaats van de opgraving. De functie van deze kuil is nog niet bekend, evenmin als de exacte ouderdom. Daarvoor is het wachten op de dateringen van grondmonsters die zijn genomen. Bij opgravingen in de jaren tachtig zijn ook al sporen gevonden uit de prehistorie. Voorafgaand aan de bouw van het Kunstcluster aan de Schouwburggring werd een achtduizend jaar oud kampje van prehistorische jagers en voedselverzamelaars gevonden.

(tekst met dank aan Guido van den Eynde)

Pop-up Informatiecentrum

Het onderzoek op de Oude Markt vindt plaats in het kader van de herinrichting van een groot deel van het stadscentrum, het Stadsforum. Om het publiek hierover te informeren staat tot begin juni naast de fontein op het Willemsplein een 'pop-up' **informatiecentrum**. Hierin vindt u op één wand ook historische en archeologische informatie over het gebied rond de Heikese kerk. De openingstijdens zijn op woensdag, donderdag en vrijdag, steeds van 12 tot 17 uur.

Foto Gebr. Van Kessel.

Veldverkenning Bakertand

Bakertand is de naam van een buurtschap in de gemeente Goirle, en daar ook een straatnaam. Het gebied Bakertand ligt min of meer tussen die straat in het zuiden en de A58 in het noorden en hier is ook in het verleden – begin jaren tachtig – archeologisch onderzoek gedaan door de AWN afdeling Midden-Brabant.

Bij de aanleg van de **Rillaersebaan** zijn onder meer middeleeuwse waterputten gevonden en onderzocht, maar ook huisplattegronden en ander bewoningssporen. Ook

is er sprake van resten uit de Romeinse tijd. Die zijn toen niet direct herkend, maar later onderzoek wijst wel in de richting van Romeinse bewoning. Het gebied ligt vrij hoog aan de rand van de Groote Akkers. Kortom de moeite waar om te onderzoeken.

Foto's Jacques van der Sommen / AWN 24

Momenteel bestaan er concrete plannen om op de resterende akker woningen te bouwen, waarbij archeologisch onderzoek aan de orde is.

Een van de weinige dingen die een amateurarcheoloog zelfstandig in het veld mag doen, is een **veldverkenning**. Dit houdt in dat we – met toestemming van de boer – met een groepje over de akker lopen en vondsten die aan het oppervlak liggen verzamelen. Op die manier proberen we in beeld te krijgen of er iets onder het maaiveld ligt. Dat kan zichtbaar zijn geworden door wat bij het ploegen omhoog is gekomen.

De zaken die we vinden, meestal scherven, worden later schoongemaakt en beoordeeld. Dan kan dat iets vertellen over wat er nog meer in de bodem kan zitten.

Zondag 3 maart om 13.30 uur was het zover. Na een oproep waarop vijftien personen reageerden, zijn we begonnen. We waren met acht personen die op deze zondag aanwezig konden zijn. Na een periode van veel regen was het gelukkig droog. En meer dan dat, het was prachtig weer.

Doordat de akkers nog steeds behoorlijk nat zijn, zijn we op de hoger gelegen delen gaan lopen. Ondanks dat het zicht op kale grond enigszins werd belemmerd door het opkomend gras hebben we met z'n allen toch nog veel kunnen oprapen. Nu is het nog moeilijk te om te zeggen of er ook middel-eeuwse of zelfs Romeinse resten zijn gevonden. Dat moet blijken bij het schoonmaken van de scherven. Wel zijn er al een paar leuk pijpenkopjes gevonden.

We hebben in totaal bijna twee uur gelopen. Dat is ondanks het rustige

tempo toch vermoeiend, vooral vanwege het telkens bukken en oprapen. En ook het oneffen terrein met allemaal maisstoppels werkt niet mee. Van alle deelnemers heb ik begrepen dat zij het een heel leuke dag vonden. We sloten de dag af op een terrasje in het dorp.

Naar schatting hebben we ongeveer twintig procent van de akkers belopen. Er is dus nog genoeg te doen, vooral als er nog een keer geploegd gaat worden. Wie interesse heeft en zich nog niet heeft opgegeven, kan dat alsnog doen bij Jacques van der Sommen: jvandersommen55@gmail.com, of telefoon 06-151.68.099.

Lezing Rica Annaert over Merovingische graven

Op **21 maart** verzorgt **Rica Annaert** een lezing over vroegmiddeleeuwse (Merovingische) graven. We organiseren deze lezing in samenwerking met de Heemkundekring Tilborch en de lezing vindt plaats in de studiezaal van het **Regionaal Archief Tilburg (RAT)**. De zaal is open vanaf 19.30 uur en de lezing begint om 20.00 uur. De entree is gratis voor leden van AWN Midden-Brabant en van de heemkundekring. Introducees zijn welkom en betalen 5 euro entree.

Rica Annaert (1959) studeerde Archeologie en Kunstgeschiedenis aan de Katholieke Universiteit Leuven. Vanaf 1991 was zij als onderzoeker verbonden aan het voormalige Instituut voor het Archeologisch Patrimonium (IAP), heden het agentschap voor het Onroerend Erfgoed in Brussel. Zij was regiospecialist van de provincie Antwerpen voor de landelijke archeologie van de metaaltijden tot de volle middeleeuwen. Sinds haar opgraving vanaf 2001 van het grote Merovingische grafveld in Broechem heeft Annaert zich gefocust op de vroege middeleeuwen.

Onlangs is zij in Leiden gepromoveerd op de vroegmiddeleeuwse bewoningsgeschiedenis van de *pagus Renensis*, de streek ten oosten van Antwerpen. Voor de gemeente Tilburg bestudeert zij momenteel de grafgraven van twee zesde-eeuwse graven die recent tijdens een opgraving op het terrein van het Koning Willem II College aan de Tatrweg aan het licht kwamen.

Haar lezing gaat over de vroegmiddeleeuwse bewoning rond Antwerpen met een uitstap naar Noord-Brabant, in het bijzonder naar Tilburg. Ook de eerste resultaten van het onderzoek van de twee Merovingische graven aan de Tatrweg komen dus aan bod in deze lezing.

Voorjaarsstudiedag NBAG

Zondag 24 maart vindt weer de traditionele archeologische voorjaarsstudiedag plaats, georganiseerd door het Noord-Brabants Archeologisch Genootschap (NBAG) en Brabants Heem. Het thema is dit keer 'Acheologie: verbinden en beleven. Hoe kunnen we het verleden bij de mensen brengen?' en de dag vindt dit keer plaats in het Erfgoedcentrum van de gemeente 's-Hertogenbosch in het Groot Tuighuis (Bethaniestraat 4). Deelname kost 30 euro, inclusief koffie, thee en een lunch. Voor het programma en verdere informatie zie: www.nbag.nl.

Vuursteenmijn

Op **20 april** bezoeken we de **Vuursteenmijn** in Rijckholt, Zuid-Limburg. De belangstelling voor deze excursie is groot en deze is dan ook volgeboekt. Deelnemers kregen afzonderlijk bericht met vertrektijden, het programma en de kosten (€ 30,00 p.p.). De bus heeft twee opstapplaatsen, één in Tilburg en een tweede in Eindhoven. Wie nog een poging wil wagen, kan zich alsnog melden bij het bestuur (middenbrabant.24@awn-archeologie.nl). U komt dan op een reservelijst. Uiteraard is het ook mogelijk de vuursteenmijn op een ander moment op eigen gelegenheid te bezoeken.

Secretaris

Zoals eerder gemeld, waren we erg blij dat Martin Malestein zich bereid verklaarde het secretariaat van onze afdeling op zich te nemen. Helaas bleek dit toch lastig te combineren met zijn werk en andere bezigheden zodat hij deze taak ook weer moest neerleggen. Martin blijft wel lid van onze afdeling. Uiteraard vinden we dit jammer, maar we respecteren dat ieders tijd en mogelijkheden beperkt zijn. Tot zover hebben we het secretariaat steeds verdeeld onder de verschillende bestuursleden. Dat werk, maar is natuurlijk niet ideaal. De vacature staat dus weer open. En voor de duidelijkheid, we zijn een vereniging van amateurs en alle taken zijn onbezoldigd.

Romeinse villa's

Van 25 april tot en met 25 augustus 2024 is in het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden de expositie **Romeinse villa's in Limburg** te zien. Aansluitend reist deze tentoonstelling door naar het Limburgs Museum in Venlo en het Thermenmuseum in Heerlen. Dergelijke villa's kwamen niet alleen voor in Limburg.

In Midden-Brabant hebben we de goed onderzochte villa van Hoogeloon en moet er ook minstens één villa zijn geweest in Esch.

Colofon – Wie zijn wij en waar bereikt u ons?

AWN Afdeling 24 Midden Brabant

Bestuur:

Paul Taminiau, voorzitter. Email: taminiaupaul24@gmail.com

Wim van Klaveren, penningmeester.

Jacques van der Sommen, lid.

Lauran Toorians, lid.

Adviseur:

Guido van den Eynde, gemeentelijk archeoloog Tilburg.

Afdeling 24: Midden-Brabant, Nieuwsbrief nr. 16, maart 2024.

<https://awn-archeologie.nl/afdeling/midden-brabant/>.

Contact: middenbrabant.24@awn-archeologie.nl

Wim van Klaveren, 06-511.24.939

